

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΠΟ ΠΕΙΝΑ ΣΤΗ ΣΥΡΟ, 1941-1944 Μύθοι και πραγματικότητες¹

Ἡ Σύρος παρουσιάζει μιὰ ἰδιαιτερότητα σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας: ἔχει ἓνα συμπαγὴ καθολικὸ πληθυσμὸ ὀργανωμένο σὲ δικό του δῆμο. Οἱ καθολικοὶ κάτοικοι ἀποτελοῦσαν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ νησιοῦ, ὅταν, ἀμέσως μετὰ τὸ 1821, ἔφθασαν στὰ παράλια του οἱ πρόσφυγες τῆς Ἐπανάστασης: Χιῶτες, Σμυρنيοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Αὐτοὶ ἔφτιαξαν, μὲ τὰ ἐπιχειρηματικά τους κυρίως ἐφόδια, τὴν Ἐρμούπολη καί, ἐκμεταλλευόμενοι τὴ συγκυρία τοῦ Ἀγώνα καὶ τὴν κεντρικὴ θέση τῆς Σύρου στοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους Ἀνατολῆς - Δύσης, κατέστησαν τὴν πόλη τους, γιὰ πολλὲς δεκαετίες, τὸ σπουδαιότερο οἰκονομικὸ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἄστικτό κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Οἱ καθολικοὶ δέχθηκαν κατ' ἀρχὴν τοὺς πρόσφυγες στὴ γῆ τους, ἀλλὰ ἀντέδρασαν ὅταν εἶδαν νὰ φουντώνει μιὰ νέα πόλη πρὸς τὸ δυναμισμό τῆς φαινόταν νὰ τοὺς ἀπειλεῖ ἄμεσα. Γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἰδιαιτερότητα τους, ἐπέλεξαν τὸν αὐτομονωτισμὸ: περιορίστηκαν αὐστηρὰ στὸ συνοικισμὸ τους καὶ ἐνέτειναν, ἀκόμη περισσότερο, τὴ στρόφῃ τους στὴ γεωργία. Ὅλη ἡ ὑπαιθρος χώρα τοὺς ἀνῆκε καὶ στὴν καλλιέργεια τῆς ἐπιδοθήκαν συστηματικότερα.

Διαμορφώθηκαν, ἔτσι, δύο κόσμοι, ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλο, πρὸς τοὺς χωρίζαν ὄχι μόνον τὸ θρησκευτικὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὲς οἰκονομικὲς καὶ πολιτισμικὲς διαφορὲς. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τους, τουλάχιστον ὡς τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, δὲν ἦταν εὐκόλη, ἐνῶ δὲν ἔλειψαν περιπτώσεις ἀντιπαραθέσεων καὶ συγκρούσεων. Στὶς ἀρχὲς κυρίως τοῦ αἰῶνα μας διευρύνθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν Συριανῶν πρὸς εἶχαν καταστήματα στὴν κάτω πόλη, τὴν Ἐρμούπολη δηλαδή, ἐνῶ ἄλλοι δούλευαν, κυρίως γυναῖκες, στὰ τότε ἀκμάζοντα ἐργοστάσια ὑφαντουργίας. Οἱ οἰκονομικὲς σχέσεις πύκνωσαν. Στὸ ἐπίπεδο, ὡστόσο, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἰδιαίτερα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο φύλων, οἱ ἀπαγορεύσεις πρὸς ἐπέβαλλαν οἱ ἀντίστοιχες ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς καὶ στὶς δύο πλευρὲς ἦταν, μέχρι πρόσφατα, ἀσφυκτικὲς².

1. Ἡ πρώτη μορφή τοῦ παρόντος κειμένου ἀνακοινώθηκε στὸ συνέδριο πρὸς ὀργάνωσαν (Ἀθήνα, 3-4 Μαΐου 1996) τὰ Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας μὲ θέμα "Ἀρχεῖακὲς διαθέσιμότητες καὶ σύγχρονη κοινωνικὴ ἱστορία".

2. Γιὰ τὶς σχέσεις καθολικῶν-ὀρθοδόξων στὴ Σύρο, κυρίως κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα, βλ. σύντομα Christos Loukos, "La petite ville face à la grande: le cas d'Ano Syra au XIXe siècle",

Στο ερώτημα αν οι Ίταλοι κατακτητές, καθολικοί τὸ θρήσκευμα, φέθηκαν εὐνοϊκότερα στους καθολικούς κατοίκους τῆς Σύρου ἀπ' ὅ,τι στους ὀρθόδοξους, οἱ ἀπαντήσεις τῶν Συριανῶν πού ἐζήσαν τὰ δραματικά γεγονότα τῆς Κατοχῆς δὲν θὰ ἦταν ὁμοιόμορφες. Ἡ διάσταση αὐτὴ στὴν ἐκτίμηση τοῦ πρόσφατου παρελθόντος φάνηκε ἐντονότερα ἀπὸ τὶς ἀντιδράσεις πού προκάλεσε πρόσφατο (1991) ἀφιέρωμα τοπικοῦ περιοδικοῦ στὰ χρόνια 1941-1944³.

Στὸ ἀφιέρωμα αὐτό, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐξαρθεῖ ἡ κοινὴ μοίρα ὄλου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ παρασιωπηθοῦν οἱ ἀντιπαλότητες, πού ὅμως ἦταν πραγματικότητα στὶς σχέσεις τῶν δύο κοινοτήτων, παρουσιάστηκαν ἀριθμοὶ καὶ ἀφηγήσεις πού ἐπιχειροῦν νὰ δείξουν ὅτι οἱ ἀνθρώπινες ἀπώλειες λόγω τῆς πείνας ἦταν περισσότερες ἀναλογικὰ στους καθολικούς, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτοὶ ἔλεγχαν τὴν ἀγροτικὴ παραγωγή τοῦ νησιοῦ⁴. Αὐτὲς οἱ ὑπερβολές, πού σὲ μεγάλο βαθμὸ ὀφείλονται σὲ ἱστορικὸ ἐρασιτεχνισμό, καὶ ὁ δύσκολα κρυπτόμενος ἀπολογητικὸς χαρακτήρας τοῦ ἀφιερώματος στὸ λεπτό αὐτὸ ζήτημα, ἔδειξε ἀκριβῶς ὅτι στὶς συνειδήσεις πολλῶν σύγχρονων Συριανῶν τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μὲ τὸν κατακτητὴ ἔχει μὲν ἀπασθηθεῖ, δὲν ἔχει ὅμως ξεχαστεῖ, ὅταν μάλιστα παραμένουν ἐντονες οἱ ἀναμνήσεις μιᾶς πραγματικῆς ἐκατόμβης⁵.

Τὸ μέγεθος τῆς ἐκατόμβης δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ. Δίνω ἐνδεικτικὰ κά-

³ *Ἀριάνη*, τ. 7 (1994), σσ. 151-164. Για τοὺς καθολικοὺς γενικότερα, βλ. Α. Λοιζιάκης, *Ἡ Σύρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἐρμούπολη 1948· Μ. Ν. Ροῦσσος-Μαλιζάνης, *Syros sacra*. Ἐθνησκευτικὴ ἱστορία τῆς Σύρου, Ἀθήνα 1993.

3. *Συριανὰ γράμματα*, τχ. 15 (Ἰούλιος 1991), ἀφιέρωμα: “Ἡ Σύρος κατὰ τὴν ἰταλογερμανικὴ Κατοχὴ (5.5.1941-10.10.1944). Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ συριανοῦ λαοῦ στὴν ὑπέριστα δοκιμασία”.

4. Δ. Β. Βαρθαλίτης, “Ἡ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σύρας κατὰ τὴν Κατοχὴ”, *Συριανὰ γράμματα*, τχ. 15 (Ἰούλιος 1991), σσ. 251-252· Τέτα Β. Βαρθαλίτη, “Κατοχικὲς ἀναμνήσεις”, *ὁ.π.*, σ. 226: “Οἱ χωρικοὶ τοῦ Μάνα καὶ τῆς Βάρης πεθαίνανε πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς Ἐρμούπολίτες” [Ἀνώνυμος], “Ἀναστέναξε ἡ Βάρη ἀπὸ τὸ ξύλο στὴν Κατοχὴ”, *ὁ.π.*, σ. 224: “Μᾶς ὑποχρέωναν νὰ κοιμόμαστε νωρὶς τὸ βράδυ καὶ ἐρχόντουσαν οἱ Ἴταλοι καὶ μᾶς κλέβανε τὰ προϊόντα μας γιὰ νὰ τὰ πᾶνε στὶς γκόμενές τους στὴν Ἐρμούπολη”. “Ἡ μαρτυρία ἐνὸς Συριανοῦ Καθολικοῦ κληρικοῦ. Ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τήνου Ἰωάννη Περρῆ”, *ὁ.π.*, σ. 233: “Καλύτερη μεταχείριση εἶχαν οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ Ἐρμούπολίτες ἀπὸ τοὺς Καθολικοὺς καὶ τοὺς χωρικοὺς. Δὲν ἔδειξαν καμία προτίμηση στους Καθολικοὺς οἱ κατακτητές. Συχνὰ παραπονιόμαστε, διότι δὲν μᾶς ἔδιναν τὰ ἴδια, ἀλλὰ λιγότερα... Δὲν ἦταν οἱ Καθολικοὶ πού πηγαίνανε στὶς διασκεδάσεις καὶ στὰ τσάγια τῶν κατακτητῶν. Κανένας Καθολικὸς Συριανὸς δὲν πλούτισε ἢ ἀπόκτησε κάποια θέση αὐτὴ τὴν περίοδο”.

5. Στὸ πρόσφατο δημοσίευμα τοῦ Δημήτρη Ν. Χάλαρη, *Τὰ Κατοχικά*, τ. Α' - Β', Ἀθήνα, Σ. Βογιατζῆ καὶ Σία, 1997, ἐπιχειρεῖται, κατὰ κάποιο τρόπο, ἓνας ἀντίλογος στὸ παραπάνω τεῦχος τῶν *Συριανῶν γραμμάτων*. Μὲ τὸν ἴδιο ὅμως ἱστορικὸ ἐρασιτεχνισμό. Παρόλα αὐτά, καὶ τὰ δύο δημοσιεύματα παρέχουν ποικίλα στοιχεῖα καὶ μαρτυρίες πού μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν χρήσιμο ὕλικὸ γιὰ ὑποθέσεις ἐρευνας.

ποια στοιχεία. Τους τρεις πρώτους μήνες του 1942 πέθαναν 1012 Έρμουπολίτες, δηλαδή 3-4 φορές περισσότεροι από όσους πέθαναν όλο το χρόνο σε όμαλές περιόδους⁶. Αυτοί οι 1012 αποτελούν το 5,7% του τότε πληθυσμού, που ανερχόταν, κατά μία σύγχρονη μαρτυρία, σε 17.703 κατοίκους⁷.

Οι υπόλοιποι κάτοικοι του νησιού κατανέμονται, σύμφωνα με την ίδια πηγή, ως εξής:

Κοινότης	Σύρου	2.550	
»	Γαλησσά	537	
»	Χρούσσων	266	
»	Ποσειδωνίας	1.153	
»	Πάγου	724	
»	Βάρης	1.071	
»	Μάννα	1.314	
			7.615
Δήμος Έρμουπόλεως			17.703
			<u>25.318</u>

6. Για τους 1012 θανάτους βλ. τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου Έρμούπολης και το έγγραφο "Συγκριτικός πίναξ θανόντων των μηνών Ιανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου και Απριλίου 1941 και 1942 εν τῷ νομῷ Κυκλάδων", ΓΑΚ, Αρχεῖο Νομοῦ Κυκλάδων [στό ἐξῆς ANK], Ἰταλικό Ἀρχεῖο Κατοχῆς [στό ἐξῆς ΙΑΚ], φακ. 209. Ὁ μέσος ὄρος θανάτων τὰ ἔτη 1940-1941 δὲν ὑπερέβαινε, τοὺς μήνες Ἰανουαριο-Μάρτιο, τὰ 25-30 ἄτομα· βλ. ἐκθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ὑγεινομικοῦ Κέντρου Κυκλάδων, 14.4.1942; ΓΑΚ, ANK, Δημοτικὸ Ἀρχεῖο Έρμούπολης [στό ἐξῆς ΔΑΕ], Ι/Δημόσια Ὑγεία/8.

7. Χρησιμοποιοῦ κυρίως σύγχρονες μετὰ τὰ γεγονότα μαρτυρίες· βλ. ἔγγραφο τῆς Νομαρχίας Κυκλάδων πρὸς τὴν Ἰταλικὴ Στρατιωτικὴ Διοίκηση Κυκλάδων, 29.4.1942; ΓΑΚ, ANK, ΙΑΚ, φακ. 203. Ἐκεῖ σημειώνεται ὅτι ὁ πίνακας τοῦ πληθυσμοῦ καταρτίστηκε "μετὰ τὸν γενόμενον ἔλεγχον ὃν διενήργησε τὸ ἀρμόδιον Γραφεῖον Ἐπισιτισμοῦ τοῦ Δήμου Έρμουπόλεως διὰ τὴν νῆσον Σύρον". Βλ. στό ἴδιο, καὶ ἄλλο πίνακα, στά ἰταλικά καὶ ἀνυπόγραφο, ὅπου οἱ ἀριθμοὶ κάπως διαφέρουν: σύνολο γιὰ ὅλη τὴ Σύρον 23.027 κάτοικοι. Προτιμήθηκαν, γιὰ τὴν ἀνάλυση, οἱ ἀριθμοὶ τοῦ παραπάνω πίνακα τῆς Νομαρχίας (1942), μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἴσως, καταγράφουν κάποιες ἀπὸ τὶς δημογραφικὲς ἀλλαγές οἱ ὁποῖες συνέβησαν στό νησί κατὰ τὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀπογραφή τοῦ 1940:

	<u>Ἀπογραφή 1940</u>	<u>Πίνακας 1942</u>
Έρμούπολη	18.925 κάτοικοι	17.703
Ἄνω Σύρος	2.732	2.550
Χωριά	4.264	5.065
Σύνολο	25.921	25.318

Με δυο λόγια, στην Έρμούπολη πέθαναν περίπου 60 στους 1000· οί περισσότεροι από εξάντληση του οργανισμού λόγω άσιτίας. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους υπόλοιπους κατοίκους του νησιού (7.615), στη μεγάλη τους πλειοψηφία καθολικοί, είναι 19-20 θάνατοι στα χίλια άτομα. Λέγοντας, ωστόσο, καθολικοί, εννοούμε και τους κατοίκους του οικισμού της Άνω Σύρου (κοινότης Σύρου στον παραπάνω πίνακα), που είναι τρόπον τινά το αστικό κέντρο, και τους γεωργούς που κατοικούν τα περισσότερα χωριά του νησιού και εκμεταλλεύονται το σύνολο σχεδόν της παραγωγής. Οί διαφορές μεταξύ “αστών” καθολικῶν, που διαμένουν δηλαδή στην πόλη, και αγροτῶν ὅσον ἀφορᾷ στην ἐξεταζόμενη θνησιμότητα είναι σημαντικές:

Σύμφωνα με δηλώσεις τῶν ἰδίων τῶν προέδρων τῶν κοινοτήτων πρὸς τις ἰταλικές ἀρχές, στὴ Βάρη, που εἶναι τὸ πλουσιότερο χωριὸ τῶν καθολικῶν, τὸ Φεβρουάριο καὶ τὸ Μάρτιο τοῦ 1942 πέθαναν, σὲ σύνολο πληθυσμοῦ 1071 κατοίκων, 2 καὶ 3 ἄτομα ἀντίστοιχα⁸. Στὸν οἰκισμό τῆς Άνω Σύρου, που εἶχε 2,5 φορές περισσότερους κατοίκους (2550), πέθαναν, τοὺς ἴδιους μῆνες, ἀντίστοιχα 31 καὶ 39 ἄτομα⁹.

Συνέβη, ἐπομένως, καὶ στὴ Σύρο ὅ,τι συνέβη καὶ στὴν υπόλοιπη Ἑλλάδα. Ἡ Ἑρμούπολη καὶ ἡ Άνω Σύρος, με κάποιες διαφορές που θὰ ἐξετασθοῦν παρακάτω, πλήρωσαν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ δογμα τῶν κατοίκων τους, ἀκριβὰ σὲ ζωές λόγω τῆς πείνας. Οἱ χωρικοὶ που ἔτρεχε στὴν περίπτωσή μας νὰ εἶναι καθολικοί, κατέχοντες τὰ ἀγαθὰ που ἐξασφάλιζαν τὴν ἐπιβίωση, διήλθαν τὴ δοκιμασία λιγότερο ὀδυνηρά. Ἰσως, μερικὲς φορές, νὰ ἐκδικήθηκαν, τώρα που μποροῦσαν, τὴν πόλη που ἐπανειλημμένα τοὺς εἶχε ἐκμεταλλευθεῖ, περιφρονήσει καὶ καταπιέσει. Ἡ στάση τους δὲν φαίνεται νὰ διέφερε, σὲ γενικὲς γραμμές, ἀπὸ ἀνάλογη χωρικῶν που διέμεναν κυρίως στὴν περιφέρεια ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων οἱ ὁποῖες ἐξίσου δοκιμάστηκαν ἀπὸ τὴν πείνα· κορυφαῖο παράδειγμα

Τὰ στοιχεῖα τοῦ 1940 βλ. πρόχειρα στὸν E. Kolodny, “Hermoupolis-Syra. Naissance et évolution d’une ville insulaire grecque”, *Méditerranée*, ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1969), σ. 193. Γιὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐκατόμβης, βλ. τοῦ ἴδιου, *La population des îles de la Grèce. Essai de géographie insulaire en Méditerranée Orientale*, Aix-en-Provence, Edisud, 1974, τ. Β’, σ. 653: “Pendant les années 1941-45 Hermoupolis enregistre 1701 naissances et 4051 décès: aucune autre ville grecque n’a connu une mortalité aussi catastrophique”. Βλ. καὶ σσ. 614, 628, διάγραμμα K4.

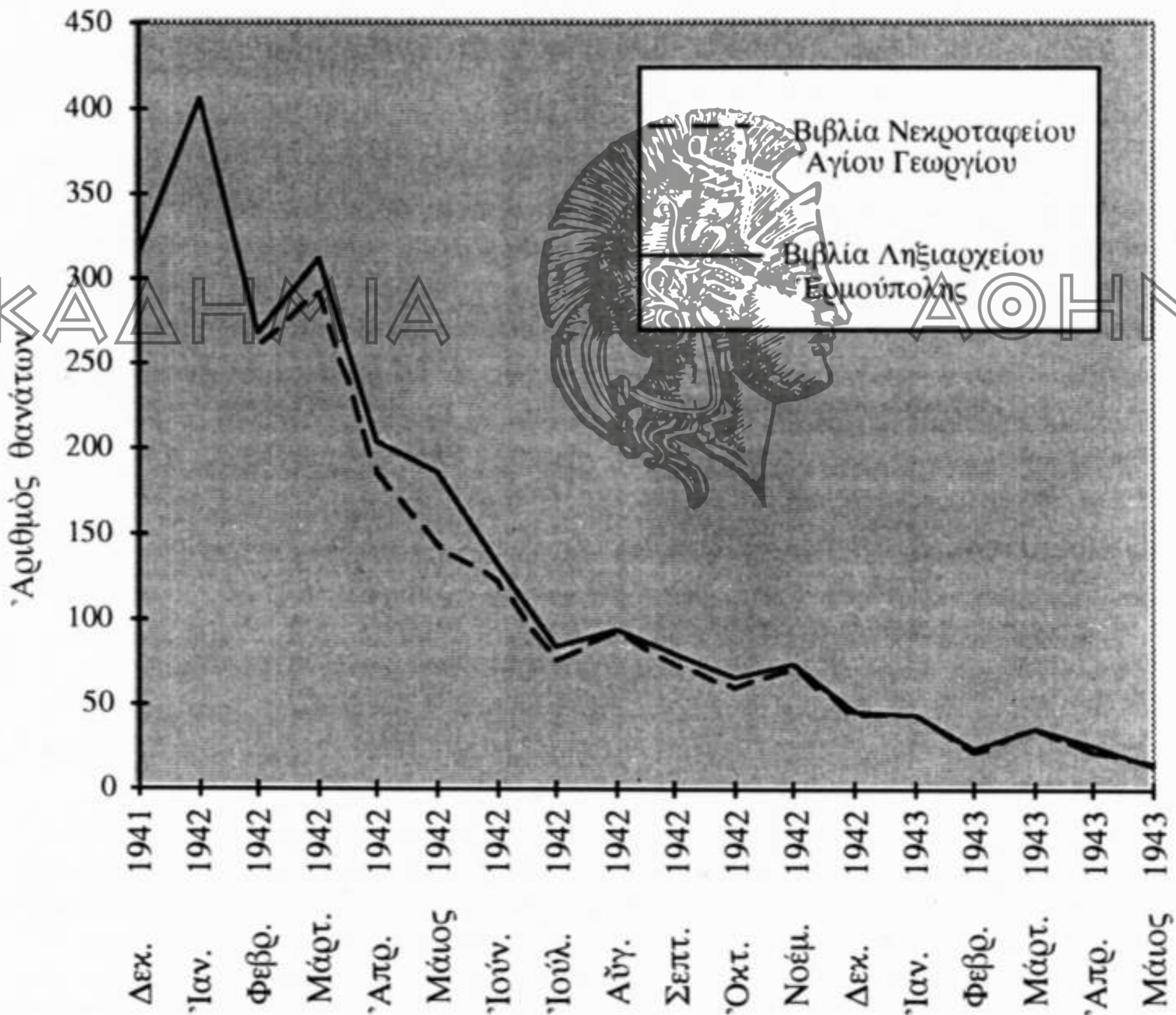
8. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βάρης-Σύρου πρὸς τὸν δήμαρχο Ἑρμουπόλεως, 13.4.1942: ANK, ΙΑΚ, φακ. 209. Τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1941 οἱ θάνατοι ἦταν 1 καὶ 1.

9. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Σύρου πρὸς τὸν δήμαρχο Ἑρμουπόλεως, 10.4.1942: ANK, ΙΑΚ, φακ. 209. Τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1941 οἱ θάνατοι ἦταν 4 καὶ 7.

ή πρωτεύουσα¹⁰. Στη Σύρο, όμως, οι αντιπαλότητες του παρελθόντος έδωσαν άλλο περιεχόμενο στις πράξεις και τις συμπεριφορές.

Θα μπορούσε να διατυπωθεί ή ακόλουθη ερώτηση: πώς προήλθαν αυτοί οι αριθμοί των θανάτων και αν, και σε ποιό βαθμό, είναι αξιόπιστοι. Έχω χρησιμοποιήσει μέχρι στιγμής τα ληξιαρχικά βιβλία των δήμων Έρμούπολης και Άνω Σύρου· δέν συμβουλευθήκα ακόμη τα αντίστοιχα βιβλία των κοινοτήτων και των εκκλησιών. Τα έλλείποντα στοιχεία κάλυψε, σε μεγάλο βαθμό, το δημοτικό αρχείο, όπου, μεταξύ άλλων, υπάρχουν πιστοποιητικά θανάτου των ιατρών της πόλης, βεβαιώσεις άπορίας των κληρικών για δωρεάν ταφή, κατα-

Δηλωθέντες θάνατοι στο Ληξιαρχείο και το Νεκροταφείο Έρμούπολης

10. Βλ. πρόχειρα Μ. Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η έμπειρία της Κατοχής*, Αθήνα, Άλεξάνδρεια, 1996, όπου στις σσ. 76-78 και για τη Σύρο. Βλ., επίσης, Γ. Μαργαρίτης, *Άπό την ήττα στην εξέγερση. Ελλάδα: άνοιξη 1941 - φθινόπωρο 1942*, Αθήνα, Ό Πολίτης, 1996.

στάσεις ένταφιασθέντων απόρων, δελτία αποθεμάτων τροφίμων, μέτρα για την πρόληψη επιδημιών, πληροφορίες για την κατασκευή νέου χώρου στο νεκροταφείο ό οποίος έπειγόντως διευθετήθηκε για να καλύψει τις πιεστικές ανάγκες, ή τύχη τών κρατουμένων στις φυλακές, κλπ.¹¹

Ἡ τεχνική ὑπηρεσία τοῦ δήμου Ἐρμούπολης κατάρτισε ἀναλυτικά διαγράμματα ὅπου παρακολουθοῦνται, μέρα με τή μέρα οἱ θάνατοι ἀπό τὸ Δεκέμβριο 1941 ὡς καὶ τὸ Μάιο 1943. Τὰ διαγράμματα, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιπτώσεις, εἶναι δύο γιὰ κάθε μήνα: στὸ ἓνα, ὅπου ἡ καμπύλη τῶν θανάτων δηλώνεται με κόκκινο μολύβι, τὰ στοιχεῖα ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ τὰ ληξιαρχικά βιβλία· στὸ ἄλλο ἡ καμπύλη εἶναι με μπλέ καὶ οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ νεκροταφείου. Συνδυασμός, προφανῶς, πηγῶν, γιὰ νὰ ἐξακριβωθοῦν τὰ πραγματικά δεδομένα. Οἱ διαφορὲς τῶν δύο αὐτῶν μαρτυριῶν εἶναι, τὶς περισσότερες φορές, σχετικά μικρὲς¹².

Μὲ δυὸ λόγια, ὅλος ὁ πλοῦτος ἑνὸς δημοτικοῦ ἀρχείου ποὺ τὴν ἔλλειψή του αἰσθανόμαστε ἔντονα ὅταν ἀναφερόμαστε στὴν Ἰθάκη¹³.

11. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς ἐνότητες τοῦ ΔΑΕ: Δ/Ε/Θάνατοι/6, 8, 9, 11· Ι/Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο/10, 12· Ι/Δημόσια Ὑγεία/8, 10· Ο/Β/Αποθεμὰτα-επιτιμισμός/4, 5, 6, 7.

12. Δίνονται ἀναλυτικὰ οἱ ἀριθμοὶ τῶν θανάτων βάσει τῶν ὁποίων καταρτίσθηκε τὸ παραπάνω διάγραμμα:

		Βιβλία				Βιβλία	
		Νεκροταφείου Ἁγίου Γεωργίου		Βιβλία Ληξιαρχείου Ἐρμούπολεως		Νεκροταφείου Ἁγίου Γεωργίου	
						Βιβλία Ληξιαρχείου Ἐρμούπολεως	
Δεκ.	1941	-	316	Σεπτ.	1942	75	81
Ἰαν.	1942	-	407	Ὀκτ.	1942	61	67
Φεβρ.	1942	261	269	Νοέμ.	1942	73	74
Μάρτ.	1942	293	312	Δεκ.	1942	45	47
Ἀπρ.	1942	187	205	Ἰαν.	1943	45	44
Μάιος	1942	144	186	Φεβρ.	1943	22	25
Ἰούν.	1942	122	133	Μάρτ.	1943	36	37
Ἰούλ.	1942	76	84	Ἀπρ.	1943	23	26
Αὐγ.	1942	92	95	Μάιος	1943	17	15
						1572	1700

Στὴ δεύτερη στήλη δὲν ὑπολογίσθηκαν κατὰ τὴν πρόσθεση οἱ μῆνες Δεκ. 1941 καὶ Ἰαν. 1942. Τὰ διαγράμματα βλ. ΔΑΕ, Δ/Ε/Θάνατοι/10. Δύο ἐπὶ πλέον διαγράμματα, σχεδιασμένα με βάση μόνο τὰ βιβλία τοῦ ληξιαρχείου, μᾶλλον εἶναι τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου 1943. Ἡ δική μου μέτρηση τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων ὀδηγεῖ σὲ μικρὲς διαφοροποιήσεις, οἱ ὁποῖες ὁμως δὲν τροποποιοῦν τὶς γενικότερες τάσεις ποὺ ἐδῶ περιγράφονται.

13. Γιὰ μιὰ πρώτη προσέγγιση τῶν θανάτων ἀπὸ πείνα στὴν Ἰθάκη καὶ τὸν Πειραιᾶ κατὰ τὴν Κατοχή, βλ. V.G. Valaoras, "Some effects of famine on the population of Greece", *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, τ. 24/3 (Ἰούλιος 1946), κυρίως σσ. 215-225. Ἡ πρωτοποριακὴ αὐτὴ ἐργασία δὲν φαίνεται, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν Ἰθάκη καὶ τὸν Πειραιᾶ, νὰ εἶχε συνέχεια.

Ἡ Σύρος καὶ οἱ Κυκλάδες γενικότερα διαθέτουν γιὰ τὴν περίοδο 1941-1943 καὶ τὴ μαρτυρία πού ἄφησε γι' αὐτὲς ὁ κατακτητής. Τὸ Ἰταλικὸ Ἀρχεῖο Κατοχῆς, μὲ τὴν πολυμορφία του, ἐπιτρέπει καὶ μιὰ ἄλλη ὀπτική γωνία γιὰ τὰ κρίσιμα αὐτὰ χρόνια, ὅταν δοκιμάστηκαν ὄχι μόνον οἱ ζωὲς ἀλλὰ καὶ οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων¹⁴.

Ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς, ἄς ἔλθουμε τώρα στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἄς δοῦμε ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ πού σὲ τόσο ὑψηλὰ ποσοστὰ πέθαναν στὴ Σύρο τὸ χειμῶνα κυρίως τοῦ 1941-1942. Ἐνα δεῖγμα ληξιαρχικῶν πράξεων, τοῦ Ἰανουαρίου 1942, ἐπιβεβαιώνει ὅ,τι γνωρίζαμε ἀπὸ ἀντίστοιχες περιπτώσεις¹⁵. Πλήττονται κυρίως οἱ μεγάλες ἡλικίες: οἱ θανόντες πάνω ἀπὸ 50 ἐτῶν φθάνουν τὸ 60-70% τοῦ συνόλου¹⁶, καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἄντρες εἶναι τὰ 3/5 περίπου. Τὰ βρέφη ἐκπροσωποῦνται μὲ χαμηλοὺς ἀριθμούς.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄνδρες ἡλικίας 20-40 ἐτῶν εἶναι ἐργάτες. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκει, στὸ δεῖγμα μας, τὸ 1/4 περίπου τῶν θανόντων στὴν Ἐρμούπολη. Πρόκειται, προφανῶς, γιὰ ἐργαζόμενους στὴ βιομηχανία καὶ τὸ λιμάνι. Οἱ ὑπόλοιποι δὲν φαίνεται νὰ βρισκόνται σὲ πολὺ καλύτερη οικονομικὴ κατάσταση: ὑδροχρωματιστές, στιλβωτὴς ὑποδημάτων, βυρσοδέψης, ἀχθοφόρος, τελωνοφύλακας, λεμβοῦχος, θηρῶνος, καπνοπώλης, συνταξιούχος καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς ἑπτὰ ἐπαίτες (4 ἄνδρες, 3 γυναῖκες). Ἡ πάντελής ἀπέναντι οικονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ἐλαττώσεων εἶναι ἔντονα αἰσθητὴ. Τὸ ὄνομα ἔμπορος, γιὰ παράδειγμα, δὲν συναντᾶται, σὲ μιὰ πόλη ἐμπόρων, καθόλου. Μιὰ σαφὴς ἀνισότητά ἀπέναντι στὸ θάνατο πού θυμίζει πολὺ τὶς περιόδους τῶν μεγάλων ἐπιδημιῶν. Ἡ ἀνισότητά αὐτὴ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔντονη παρουσία τῶν υποβαθμισμένων συνοικιῶν στοὺς καταλόγους τῶν νεκρῶν¹⁷.

Τὸ σκηنيκὸ δὲν εἶναι διαφορετικὸ στὴν Ἄνω Σύρο: ἑπτὰ στοὺς 39 θανόντες τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 δηλώνονται ὡς ἐργατικοὶ καὶ οἱ περισσότεροι εἶναι

14. Ἐπέμεινα λίγο στὴν παρουσίαση τῶν πηγῶν. Συμφωνῶ, φυσικά, ὅτι οἱ πηγὲς δὲν μιλοῦν μόνες τους, ἀλλὰ ἀπαντοῦν στὰ ἐρωτήματα πού τοὺς θέτουμε. Ἐπειδὴ ὁμῶς ὁ λόγος εἶναι γιὰ ἀρχεϊακὲς διαθεσιμότητες, θὰ ὑποστήριζα ὅτι ὑπάρχουν ἀρχεϊακὰ σύνολα πού ἂν ὁ ἱστορικός ἀγνοήσει τὸ ἀνάπτυγμα τῶν πληροφοριῶν τους ἢ χρησιμοποιήσει μόνον ἐπιλεκτικὰ κάποιες μόνον ἀπ' αὐτὲς, κινδυνεύει, ὅσο θεωρητικὸ ὄπλισμό καὶ ἂν διαθέτει, νὰ δώσει μονοσήμαντες ἐρμηνεῖες, μιὰ ὄψη τῆς πολὺπλοκῆς πραγματικότητας.

15. Βλ. κυρίως Violetta Hionidou, "The demography of a Greek famine: Mykonos, 1941-1942", *Continuity and Change*, τ. 10/2 (1995), σσ. 290-293.

16. Δήμαρχος Ἐρμουπόλεως πρὸς Στρατιωτικὴ Διοίκηση Κυκλάδων, 24.1.1942: ANK, IAK, φακ. 209: Ἀπὸ 1-24 Ἰανουαρίου 1942 πέθαναν στὴν Ἐρμούπολη 321 ἄτομα. Ἀπὸ αὐτά, 34 ἦταν ἡλικίας μέχρι 15 ἐτῶν, 59 μέχρι 40 καὶ 228 ἄνω τῶν 40 ἐτῶν.

17. "Κατάστασις ἐνταφιασθέντων ἀνέργων" (1.1.1942-10.1.1942): ΔΑΕ, Ι/Νεκροταφεῖο /9.

μικρῆς σχετικὰ ἡλικίας¹⁸. Ἄλλα ἐπαγγέλματα τῶν νεκρῶν: ὑποδηματοποιός, ράπτῃς, κρεοπώλῃς, λεβητοποιός, συνταξιούχος, γεωργός. Φτωχοί, ἐπομένως, πού φαίνεται ὅτι ἐπλήγησαν γιά τοὺς ἴδιους σχεδόν λόγους μὲ τοὺς Ἑρμούπολίτες: ἀνεργία, ἔνδεια, ἀδυναμία ἐξεύρεσης βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς. Τὸ γεγονός ὅτι ἦταν καθολικοὶ δὲν φαίνεται νὰ τοὺς βοήθησε. Μπορεῖ μόνο νὰ υποστηριχθεῖ ὅτι ἓνα τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἄνω Σύρου κατεῖχε ἐνδεχομένως κάποια ἀγροτεμάχια ἢ εἶχε συγγενικὲς σχέσεις μὲ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν καὶ μπόρεσε, ἔτσι, νὰ ἀπαλύνει κάπως τὴ θέση του καὶ νὰ ἀποφύγει τοὺς πολλοὺς θανάτους πού υπέστησαν οἱ στερημένοι ἀπὸ τέτοιες ἀντισταθμίσεις συμπολίτες τους. Ἐξηγεῖται, κατὰ συνέπεια, καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ἑρμούπολης καὶ Ἄνω Σύρου στὸ ποσοστὸ αὐξήσεως τῶν θανάτων σὲ σύγκριση μὲ τὸ 1941. Συγκεκριμένα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 πέθαναν στὴν Ἄνω Σύρο 6 φορές περισσότεροι ἀπ' ὅ,τι τὸ 1941. Γιά τὴν Ἑρμούπολη, ὁ ἀντίστοιχος ἀριθμὸς εἶναι 11 φορές περισσότεροι¹⁹.

Οἱ θάνατοι μειώθηκαν σταδιακὰ μέσα στὸ 1942. Ὡστόσο, φαίνεται ὅτι ἔγιναν ἐπιλεκτικοὶ γιά τις πολὺ μικρὲς ἡλικίες (ἄρρεθ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον) καί, κυρίως, γιά τοὺς ἐφήβους καὶ τις ηλικίες 20-30 ἐτῶν, πού θερίζονταν τῶρα ἀπὸ τὴ φυματίωση, φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐξασθενίσσεως τῶν ὀργανισμῶν. Ἡ παρακολούθησις ὅλου τοῦ φαινομένου τῶν θανάτων, καθὼς καὶ τῶν γεννήσεων²⁰ καὶ γαμῶν, ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Ἐντάσσεται κι αὐτὸ σὲ μιὰ εὐρύτερη ἐρευνητικὴ προσπάθεια πού στοχεύει νὰ δεῖ συνολικὰ πῶς ἡ κοινω- νία τῆς Σύρου βίωσε τὸν μείζονα καταναγκασμὸ τῆς ξενικῆς κατοχῆς²¹.

Ἦταν πολλὰ τὰ αἷτια πού προκάλεσαν τὴν πείνα στὴ Σύρο καὶ μόνον ἂν ἐξετασθοῦν στὴ διαπλοκὴ τους μπορεῖ νὰ φανεῖ ἡ δραστικὴ τους ἐπενέργεια στοὺς κατοίκους: ἡ μικρὴ σὲ σύγκριση μὲ τὸν πληθυσμὸ παραγωγὴ βασικῶν

18. Πβλ. ἐπιστολὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνω Σύρου πρὸς τὸν διοικητὴ τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων, 3.1.1942: "Πεθαίνουν κυρίως οἱ ἄνδρες, οἱ ἐργάτες": στὸ ἀνώνυμο ἄρθρο "Ὁ ρόλος τοῦ Ἐπισκόπου Ἀντωνίου-Γρηγορίου Βουτσίνου", *Συριανά γράμματα*, ὁ.π., σ. 280.

19. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία καὶ τῶν δύο δήμων.

19. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία καὶ τῶν δύο δήμων.

20. Βλ. ἐκθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ὑγειονομικοῦ Κέντρου Κυκλάδων, 14.4.1942: ΔΑΕ, Ι/Δημόσια Ὑγεία/8: ἐνῶ τὸν Ἰανουάριο, Φεβρουάριο καὶ Μάρτιο τοῦ 1942 οἱ γεννήσεις ἦταν 38, 39 καὶ 27, τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1940-1941 ἔφθαναν τις 45-55 κατὰ μῆνα. Βλ. ἐπίσης Ηιονίδου, ὁ.π., σσ. 288-290· E. Kolodny, *La population des îles....*, ὁ.π., τ. Β', σ. 614: ὁ μέσος ὁρος τῆς γεννητικότητος ἔπεσε ἀπὸ 21,4 ο/οο πού ἦταν στὰ ἔτη 1936-1940 σὲ 16,2 κατὰ τὸ 1941-1942· καὶ ἡ ἀντίστοιχη θνησιμότητα ἀνῆλθε ἀπὸ 16,6 σὲ 79,7 ο/οο.

21. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐντάσσεται στὸ ἐρευνητικὸ πρόγραμμα "Ἡ πόλις στοὺς νεότερους χρόνους" τοῦ Ἰνστιτούτου Μεσογειακῶν Σπουδῶν.

ἀγαθῶν δὲν μπόρεσε, λόγω τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν συμμάχων καὶ ἄλλων ἐμποδίων πού ἔφερε ὁ πόλεμος, νὰ καλυφθεῖ μὲ εἰσαγωγές· οἱ Ἴταλοί, μὲ τὴν παρουσία τους καὶ τὶς διαρπαγές τους, μείωσαν ἀκόμη περισσότερο τὰ διαθέσιμα ἀγαθὰ· ἡ διακοπὴ πλήθους ἐργασιῶν ἄφησε μεταξὺ τῶν φτωχότερων στρωμάτων πολλοὺς ἀνέργους, οἱ ὅποιοι γρήγορα ἐξάντλησαν τὰ ἀποθέματά τους καὶ τὰ τυχόν περιουσιακά τους στοιχεῖα πού θὰ μπορούσαν νὰ ἀνταλλάξουν μὲ τροφίμα· ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ ἀδιαφορία τῶν ἐχόντων· ἡ μαύρη ἀγορά· ἡ διαταραχὴ, λόγω τῆς παρουσίας ξένου κατακτητῆ, τοῦ κοινωνικοῦ ἴστού, γεγονός πού ἐμπόδισε νὰ ἐκδηλωθοῦν κάποιες ἀλληλεγγυότητες, οἱ ὁποῖες, ἐνδεχομένως, νὰ εἶχαν ὑπάρξει μέσα σὲ ἄλλο πολιτικὸ πλαίσιο²².

Ἡ ραγδαία ἐπιδείνωση τῶν συνθηκῶν διαβίωσης ξάφνιασε τοὺς ἀσθενέστερους· τοὺς βρῆκε ἀπροετοιμαστούς γιὰ μακρόχρονη μάχη μὲ τὴ στέρηση. Καὶ πρὶν προλάβουν νὰ ξεπεράσουν, οἱ περισσότεροι, τὶς ἀναστολές πού ὑπαγόρευε ἡ ἀξιοπρέπειά τους καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ κάποιες αὐτοάμυνες, καταβλήθηκαν ἀπὸ τὸν θάνατο.

Οἱ εὐποροὶ, ἀντιθέτως, μπόρεσαν ἐγκαίρως νὰ σχηματίσουν τὰ ἀναγκαῖα, ἔστω καὶ μικρά, ἀποθέματα. Ὁ πλοίαρχος Θεόδωρος Ἰ. Καρακαλᾶς, τὸν ὅποιο οἱ Ἴταλοὶ τοποθέτησαν τὸ 1942 στὴ θέση τοῦ προέδρου τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Δήμου Ἐρμουπόλεως, δήλωσε, τὸν Οκτώβριο 1941, ὅτι διέθετε:

4 ὀκ. ἄλευρα	1 ὀκ. βούτυρο
6 ὀκ. ὄσπρια ξερὰ	6 ὀκ. σταφίδα
19 ὀκ. λάδι	4 ὀκ. σαποῦνι ²³
4 ὀκ. ζάχαρη	

Ὁ συμβολαιογράφος Γεώργιος Λ. Ἀθανασούλιας δήλωσε, τὶς ἴδιες μέρες, τὰ ἀκόλουθα:

8 ὀκ. λάδι	10 ὀκ. γεώμηλα
5 ὀκ. σαποῦνι	2 ὀκ. ρύζι
2 ὀκ. βούτυρο	4,5 ὀκ. ὄσπρια ξερὰ διάφορα
5 ὀκ. σταφίδα	7 ὀκ. ζυμαρικά ²⁴

Ὁ θάνατος ἦταν, ἀσφαλῶς, ἡ πιὸ ὁρατὴ καὶ ὀδυνηρὴ ἐκδήλωση τῆς πείνας καὶ γενικότερα τῶν ἀνατροπῶν πού ἐπέφερε ἡ Κατοχή. Ὡστόσο, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλες συνέπειες, λιγότερο ὁρατές. Μερικὲς ἀφοροῦν στὰ ψυχικὰ τραύματα πού ἡ πείνα, ὁ φόβος καὶ τὸ ἄγχος προκάλεσαν στοὺς κατοίκους τὴν περίοδο

22. Πβλ. Ε.Ν. Ροῦσσο, "Τὰ αἷτια τῆς συριανῆς πείνας", *Συριανὰ γράμματα*, ὁ.π., σ. 230· Ηιονίδου, ὁ.π., σσ. 280-282.

23. Δήλωση [πρὸς τὴ δημοτικὴ ἀρχή], 25.10.1941: ΔΑΕ, Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/7.

24. Δήλωση πρὸς τὴ δημοτικὴ ἀρχή, 25.10.1941: ΔΑΕ, Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/7.

αυτή και φαίνεται ότι σφράγισαν τις συμπεριφορές πολλών από αυτούς²⁵. Άλλες αναφέρονται στις κοινωνικές συνέπειες ή σε άλλες παραμέτρους. Δυο συνδέονται και με τους μύθους που διατρέχουν αυτή την παρουσίαση και, έπομένως, δικαιολογείται ή σύντομη αναφορά σ' αυτές. Τις διατυπώνω με τη μορφή ερωτημάτων:

Ποιά ήταν ή στάση των Συριανών, ορθόδοξων και καθολικών, απέναντι στον Ίταλό και, από το 1943, Γερμανό κατακτητή και ποιοί ωφελήθηκαν από την ξένη κυριαρχία; Ή απάντηση δεν είναι εύκολη και δεν θα την διακινδυνεύσω τώρα. Θα τολμήσω μόνο να επισημάνω κάποιες πλευρές του θέματος που αν ερευνηθούν, ίσως να αυξήσουν τις μαρτυρίες μας και τις συνακόλουθες ερμηνείες.

Στά μέσα του 1941, πριν καταρρεύσει το μέτωπο, το μεταξικό καθεστώς, και κατά συνέπεια οι διορισμένες τοπικές αρχές, υποχρέωσαν τους εύπορους να καταβάλουν, υπό μορφή έρανου, ποσά που ήταν αναλογικά με την ακίνητη κυρίως περιουσία τους. Στο σχετικό έρανοικό κατάλογο της Έρμούπολης²⁶ παραelaύνουν πολλοί εκπρόσωποι της μεσαίας και ανώτερης τάξης και το ποσό που καθορίζεται για τον καθένα επιτρέπει τη σκιαγράφιση κάποιων ιεραρχιών. Ή ιεράρχηση θα μπορούσε, φυσικά, να προκύψει καλύτερα αν διαθέταμε φορολογικούς καταλόγους ή με άλλα έυδεχόμενως κριτήρια. Το αίτιό μας το πάντως είναι να διαγνώσουμε αν ή πριν την Κατοχή κοινωνική και οικονομική ιεραρχία άλλαξε και ποιοί ωφελήθηκαν ή ζημιώθηκαν κατά την περίοδο 1941-1944.

Ποιοί, για παράδειγμα, ήταν οι συμβαλλόμενοι στις αγοραπωλησίες ακινήτων που, σύμφωνα με τις καταγραφές του υποθηκοφυλακείου Σύρου, παρουσίασαν μια έντυπωσιακή αύξηση το 1942 και στον ορθόδοξο και στον καθολικό πληθυσμό: υπεردιπλασιάστηκαν σε σύγκριση με το 1941, για να πέσουν απότομα τα υπόλοιπα χρόνια της Κατοχής²⁷.

25. Βλ. Φ. Σκούρας κ.ά., *Ή ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους*, Άθήνα, Όδυσσέας, 1947, φωτομηχανική επανέκδοση: Άθήνα, Όδυσσέας, 1991.

26. ΔΑΕ, Πρακτικά Διοικούσης Έπιτροπής, άρ. 13, 1.11.1940. Πρβλ. αντίστοιχους καταλόγους στα παραπάνω Πρακτικά, άρ. 20, 29.9.1942 και άρ. 4, 1.2.1943.

27. Βλ. σχετική καταγραφή του συμβολαιογράφου Μάρκου Προβελέγγιου, *Συριανά γράμματα*, ό.π., σ. 252:

	<u>Δήμος Έρμουπόλεως</u>	<u>Δήμος Άνω Σύρου</u>
1941	182	249
1942	406	514
1943	108	164
1944	<u>61</u>	<u>139</u>
	757	1066

Είναι γνωστό ότι στη Σύρο, όπως και στις άλλες περιοχές της χώρας, παραπέμφθηκαν, άμεσα μετά την απελευθέρωση, εκατοντάδες άτομα, ορθόδοξοι και καθολικοί, για να δικαστούν με την κατηγορία ότι συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Σχηματίστηκαν δικογραφίες και κάποιοι πράγματι δικάστηκαν και καταδικάστηκαν. Οί περισσότεροι, ωστόσο, άθωώθηκαν με δικαστικές αποφάσεις και, κυρίως, με βουλεύματα. Πολλοί απ' αυτούς ίσως να είχαν κατηγορηθεί άδικα· άλλοι όμως, που άθωώθηκαν από το μετακατοχικό κράτος, είχαν πράγματι συνεργαστεί με τους Ίταλους και τους Γερμανούς. Ένας απ' αυτούς ήταν και ο πρόεδρος της Διοικούσας Έπιτροπής του Δήμου Έρμουπόλεως, τον όποιο τοποθέτησαν οί Ίταλοί και για τὰ αποθέματα του όποιου σε τρόφιμα έγινε λόγος παραπάνω. Ο πρόεδρος αυτός, Θ. Καρακαλάς, τὸ Μάιο του 1942, όταν οί Έρμουπολίτες έθαβαν σωρηδόν τους νεκρούς των, ανακήρυξε τὸν Ίταλό συνταγματάρχη Δούκα, στρατιωτικό διοικητή Κυκλάδων, επίτιμο δημότη Έρμουπόλεως²⁸. Άθωώθηκε τὸ 1945 με τὸ αιτιολογητικό ότι ναί μὲν διορίστηκε από τις αρχές κατοχῆς, αλλά δὲν αποδείχθηκε στὸ δικαστήριο ότι κατὰ τὴ θητεία του αὐτὴ ἐνήργησε "κατὰ τρόπον πιεστικὸν διὰ τὸν λαὸν" και πρὸς ὄφελος τῶν Ίταλῶν²⁹. Ὅσον ἀφορᾷ στην παραπάνω ἐνέργειά του, πὸν συνεπαγόταν τὸ ἀδίκημα τῆς ἀναξιοσύνης, άθωώθηκε και γι' αὐτήν, γιατί αποδείχθηκε ότι προέβη στην ἐπιτομή του σχετικού ψηφίσματος "κατὰ τὸν πιεστικὸν τρόπον"³⁰. Μάλιστα, ὡστόσο, είχαν καταθέσει ότι ὁ Καρακαλάς δὲν εκρυβέ ότι ἦταν φανατικός Ίταλόφιλος, ότι διέδιδε ότι τὸν πόλεμο θὰ κερδίσουν ἡ Γερμανία και ἡ Ίταλία, και σε παράπονα τῶν δοκιμαζόμενων κατοίκων από τὴν πείνα φέρεται ότι εἶχε ἀπαντήσει: "Πρέπει νὰ πεθάνετε, διότι εἴσατε ἀγγλόφιλοι και φίλοι τῶν συμμάχων ὅλοι οί Συριοί"³¹. Άθωώθηκαν, ἐπίσης, και δύο άλλα μέλη τῆς Διοικούσας Έπιτροπῆς πὸν ἐπὶ πλέον εἶχαν χρησιμοποιήσει τὴ θέση τους για νὰ πουλήσουν στὴ μαύρη ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας συριανὰ γεωργικά προϊόντα³².

Τὰ ἀρχεῖα τῶν δικῶν τῶν δοσιλόγων σώζονται³³ και μιὰ μελέτη τους, με τὴν ψυχραιμία πὸν ὀφείλει νὰ ἔχει ὁ ἱστορικός, θὰ ἐπιτρέψει, ἐνδεχομένως, και πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ σχέση ἀνάμεσα στοὺς μύθους πὸν σχηματίστηκαν και τις πραγματικότητες. Τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶναι, ὅπως ὑπο-

28. ΔΑΕ, Πρακτικά τῆς Διοικούσης Έπιτροπῆς, ἀρ. 125, 12.5.1942. Βλ. στὰ ἴδια Πρακτικά, ἀρ. 2, 7.11.1944, τὴν ἀνάκληση τῆς πράξης αὐτῆς από τὴν ἀμεσα μετά τὴν ἀπελευθέρωση προκύψασα Διοικούσα Έπιτροπή.

29. Δ. Χάλαρης, *Τὰ Κατοχικά*, ὁ.π., τ. Β', σσ. 250-258.

30. Ὁ.π.

31. Ὁ.π., σ. 255.

32. Ὁ.π., σ. 254.

33. Πβλ. Ἐλένη Χαϊδιδά, "Εἰδικὸ δικαστήριο Θεσσαλονίκης (1945-1946): Ἡ περίπτωση τῶν οἰκονομικῶν δοσιλόγων", *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 8 (1996), σσ. 201-210.

στήριξαν μερικοί, αναμόχλευση παθῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς προϋποθέσεις τῆς αὐτογνωσίας μας. Δὲν ἀποβλέπει στὴν κατανομὴ εὐθυνῶν, ἀλλὰ στὴν ἀνάδειξη τῶν καταστάσεων ποὺ καθόρισαν, στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο, τὶς στάσεις καὶ τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν ομάδων³⁴.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

34. Ἡ περίπτωση τῆς Σύρου ἴσως νὰ φαίνεται, λόγω τῆς παρουσίας καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων κατοίκων, ἰδιόμορφη. Ἐναδεικνύει, ὥστόσο, τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα ποὺ προκάλεσε ἡ Κατοχὴ στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Μπορεῖ, ἐπομένως, νὰ λειτουργήσει ἐξίσου παραδειγματικὰ γιὰ παρόμοια φαινόμενα ποὺ συνέβησαν σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας.

